

POLITIKAI KÜZDELMEK ZALA MEGYÉBEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT II. 1932–1945

Szerk. Paksy Zoltán

Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg 2015. 320 oldal

Egy fontos forrásközlő vállalkozás ért tavaly második fejezetéhez, ott folytatva, ahol egy 2006-os első kötet (Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között I. 1918–1931. Zalaegerszeg 2006.) abbahagyta. A Zala megyei politikatörténetben tehető időutazás ezzel 1932 és 1945 közötti részéhez ért, levéltári- és sajtóanyag válogatott dokumentumain, valamint értő szaktolmácsoláson keresztül. A Paksy Zoltán egyszemélyes szerkesztői munkáját dicsérő vállalkozás újabb darabja némiképp megváratta az érdeklődőket, ám a szerző időközben a megye történelmét átvilágító számos várostörténeti, társadalomtörténeti feldolgozással is elkészült.

A kötet alsó időhatára már egy igen dinamikus évtizedbe való megérkezés elrugaszkodási pillanata is egyben. A válsághatások nyomán úgy a szellemi élet, mint a társadalmi közhangulat mindinkább új, „megváltó” korszakelmre való éhségét árulja el. Paksy nagyszerű nyitódokumentummal szolgál (51–55.), mely érzékletes lenyomata a '30-as éveken végigvonuló köztöprengéseknek, társadalmi újat akarásoknak. Az 1932. január 5-én jegyzett szöveg Zala vármegye közgyűlésének felirata a kormányzóhoz a válsággal kapcsolatos intézkedésekről. A nyelvezet nem is lehetne állagörzőbb: az egykoron küldöttséggel kézbesített felirati deklamációk hangján szól, az alázatos „hazafiai érzés” regisztereiben beszél. Azonban témafelvetései már kategorikus komolyságot hordoznak és azonnali beavatkozásokat kívánnak. A megyei főjegyző által jegyzett irat (gazda)adósmentésre kapacitálná az államvezetést, és további kiterjedt lakossági sérelmek orvosló garanciáiért kiált. Megkésett igazságok elismerésének szükségességéről szól, tudniillik hogy ne csak az anyagi természetű, de a társadalmi igazságosságbeli adósságok is enyhíthessenek. Továbbá a szöveg az addigi világrend megrogysáról és nyomában a világnézetek éleződő harcáról beszél. A korszak megrögzött hazai toposzaként a nemzetköziségfóbia is jelentkezik – egyébként hamar ki nem tárgyalt ellentmondásba csúszva a Trianon-orvoslás nemzeti ügyéhez szerzendő külvilági konszenzusok, illetve nagyhatalmi pártfogók óhajtsával. A hatalmi helyzet reflexeivel tart még a felirat az éles politikai pluralizálódástól, ami ellen a „nemzeti egység” gyógyírét, egyben hamar újból uralkodóvá váló jelszavát írja elő.

Az elsorolt motívumok mindegyikében jelen van tehát a Gömbös Gyula miniszterelnöksége felé – majd attól tovább – vezető út akusztikája. A korábban elitkoalíciókkal megszilárdult politikai küzdőtér hasadozni kezd és repedéseibe pártpolitikai megújulás költözik, modernizációs alternatívák hirdetésével. Gömbös személyében egy tetterőt, elszántságot sugárzó vezető lép elő, új hangon és új formák közt szólítja meg immár kimondottan az egész lakosságot, és átfogó reformkorszak ígéretével gyors érületi sikert is arat a közvéleményben.

Ezzel együtt szaporodó elbúcsúztatói hiába tekintenének túl a letűnőfélben lévő konzervatív rezsimen, ha az intézményrendszerében még fennáll. Az alig egy éve felállt „bethlenista” parlamenti többségben már csak holterterhet látnak, és a vérfrissítést nemcsak az ellenzéki, de az új kormányt támogató erők is sürgetni kezdik.

A korszak országos folyamataihoz a közölt dokumentumok révén értékes átnézeti kép adható, mely elénk nagyítja Zala vármegye sajtószereplőit.

Még a megelőző kötet tisztázta, hogy a megyei társadalom folytatólagos bástyája maradhatott a kereszténypártoknak, melyek némiképp a korai agrárizmus belátásait is integrálták. A régi pártoktól való elfordulás tünetei azonban – az éber és kötelességtudó hatósági jelentések alapján – Zalában is jelentkeztek a ’30-as évek elejére. Jelen volt a Gaál Gaszton-féle agrárpárti egyesüléssel megújított Kisgazdapárt, élénkült a szociáldemokrata tevékenység, a morzsolódó liberális-demokrata ellenzék is kézfogókat szorgalmazott, és a (helyreállítandó) alkotmányosság védelméért küzdő legitimisták szintén erőre kaptak. Ez utóbbiban közreműködtek a megye katolikus körei is, akik ugyanakkor nem segítettek az új, kormányfői egységmozgalom tagtoborzásához. Hiszen a NEP országos kampányszerű szervezőmunkája ezekben az években tör előre, hogy Gömbös egy centralizált tömegpolitika módszerével múllessa felül politikai ellenlábait. A közigazgatás egyre több helyén bukkanak fel a központ ejtőernyősei: a pártszempont még egy vasúti állomásfőnöki tisztségnél is döntő lehetett (78–80.).

A kormányzat és a megyei igazgatás közben gondosan naplózta a folyamatokat és reagált is: a rendvédelem közegeivel „kidobtnak” például a kisgazdák közé „furakodó” szocialistákat (56.); de afféle szinkronizúrát is elrendelnek, amennyiben a rendezvényeket biztosító hatósági személyek a mindenkor szónokot beszéde „tendenciája” függvényében figyelmeztették: terelje vissza a szót békésebb mederbe. Figyelemreméltó, hogy a pártmozgalmak dinamikájáról és társadalmi összetételéről is egészen összetett elemzések olvashatók a hatósági jelentésekben. Láthatóan egyik döntő tényezőként monitorozták az összejövetelek hangulati-érzelmi fűtöttségét, mint politikai barométert, és több beváló előrejelzést adtak egyes politikai személyiségek valamely pártszínek irányába való elmozdulásáról. De a rugalmas jelölt-átigazolások mellett a választók sem vették kőbe hovatartozásukat – a sanyarú idők jeleként megesezt, hogy kisbirtokos csoportok feltételekhez kötötten kínálták fel szavazatukat a kormánypártnak (108.).

Külön misét megérők az egészen korán „talajt találó” hazai nemzetiszocialista módosulatok, melyek ellen a megyevezetés rövidesen különös eréllyel lépett fel. Úgy megelőző, mint megtorló fellépésekben kriminalizálni igyekezett a mozgalmat, mint amely a „társadalmi és felekezeti békét” és a „közrendet” is fenyegette. A fokozott rendőrhatalmági készség nemcsak a gyűlésezés ellen lépett fel, de izgató korteseik hatását – egy „helyes közvélemény kialakítása” érdekében – valóságos ellenagítációval próbálta ellensúlyozni. A ’35-ös képviselőválasztáson egyelőre még mindenhol alulmaradó nyilasok nem véletlenül azonosították be a főispáni „erőszakot” mandátumaik elgáncsolójaként (122.). A mind szorítóbb szociális helyzet adta lehetőségeket jelezte Zalaegerszeg ekkori apátplébánosa, Pehm (Mindszenty)

József hangulatértékelése is: „A vármegye népe vallásos és hazafias, de a lelke ma nyugtalan, sebzett és lázas.” (104.)

Az évtized második felében aztán a forrásokban is jól követhető az új társadalmi igényeket közvetítő eltökélt nyilas jelenlét *lassú víz, partot mos* hatása. Ha hullámozó taglétszámokkal, beharcokkal és széttagolódással is küzdöttek, mégis egy fokozatosan izmosodó irányzat képe rajzolódik ki. És ahogy egy csendőrnyszámoló értékelésben olvasható: a már letétbe helyezett társadalmi rokonszenvek ellenére a stabil „tömegmozgalommá” válás akadályát nemegyszer pusztán a rátermett vezető hiánya volt (176.). Fontos emlékeztetőként hat egy korabeli bírósági ítélet (142–148.), melyből kitetszően a nyilas tevékenység szerves tartozékai sorában egy zsidó világösszeesküvést hallucináló röplapok is ott szerepeltek. A „zsidó jellegű fejben végződő kígyó” mint törvényszéki körülírás ugyanakkor antropológiai minták társadalmilag meghatározott látásáról is tanúskodik. Miközben egy 1938-as csendőrkerületi jelentés már kisebb vallási szekták békepárti hangját is „társadalomellenesnek” minősíti (178.), a magukat egyfajta nyugodt erőnek hirdető kormányzatok továbbra is visszaszorítani igyekeztek volna minden „szélsőséges politikai irányt”.

Mínt hogy előzőleg Zala vármegye is érintett volt történelmi területéhez képest a megcsonkulásban, a háborús évek alatt visszacsatolt – forrásnyelven: „a magyar édesanya keblére visszatért” – Muraköz változó politikai viszonyairól is tanúskodnak dokumentumok, némiképp egy hadosztálytörténetet is a megyetörténet homlokterébe emelve. Igen tanulságosak az impériumváltások történelmi viharai nyomában járó hivatali nyelvváltások, kilengések és „kilengéslátások”, „nemzetiségi magatartások” vizsgálatai és „ellenségfelfedezések” (mind Várady Tibor), melyekhez sok konkrét adalék olvasható a közölt iratokban. És egy-egy fellillantás erejéig szerepelnek még a törvényileg zsidónak (ki)nevezett magyarok végső fázisú eltávolításához kapcsolódó dokumentumok is, bár a téma önálló és részletes feldolgozását Paksy Zoltán és szerzőtársa már tíz évvel korábban elvégezte.

A fentieknél koncentráltabb és arányosabban taglaló történelmi képet ad Zala vármegye politikatörténetéről Paksy Zoltán bevezető tanulmánya. A szöveg jegyzeteltsége mindazonáltal a nagyon biztos tárgyi tudás birtokában időnként kissé túlon túl „sportosra” sikeredett. A fajsúlyos állítások kevés szakreferenciára hivatkoznak, ahogy a saját dokumentumközlések-re is csak elvétve történik hivatkozás.

A bő évtizednyi politikai életet meghatározó alakok között – a Paksy által másutt önálló közleményben is vizsgált – Pehm József mellett a kötet példásan informatív és színes miniportrét rajzol például Árvátfalvi Nagy Istvánról, vagy Thassy Kristófról. Mellettük nem maradhat ki a megyével magát 1919 óta eljegyző Drozdy Győző visszatérő szerepeltetése és pályajellemzése sem. Miután a Drozdy-kutatások az elsődlegesen Paksy gondozta memoárkiadás óta valamelyest előreléptek és mélyültek, a politikusi életrajz praxistényeinek gazdagításaként e helyütt tézisszerűen jelezhetünk néhány kisebb kiigazítanivalót.

Drozdy a vizsgált periódusba nyúló emigrációs éveiben nem az Amerikai Magyar Revíziós Liga (tkp. Ligák), valójában – a new yorki székhelyű másik jelentékeny revíziós tömörülés mellett – a chicagói Középnagyati Revíziós Liga ügyvezetője volt. Igaz ugyanakkor, hogy ezen pozíciókülönbség idehaza hamar elmosódott, és (már) 1932-es (!) repatriálása után ő maga

sem élt szabadkozó megkülönböztetéssel. Itthon aztán Drozdy számára egy érdekes és alighanem egyedülálló politikai időszak vette kezdetét, amikor huzamosabb ideig támogathatónak ítélt egy hivatalban lévő kormányformációt. És noha korábban a „fajvédő” Gömbös Gyula egyik legádázabb ellenfele volt, 1933-tól részben egy Gömböshöz köthető kapcsolatrendszer igénybevételével lett képes újra visszakapaszkodni a hazai politikai térképre. Minden jel szerint külszolgálataiért jutalmul hívták meg a Gömbös-közeli *Magyar Falu* főszerkesztőjének, ahol visszanyerhette „akciószabadságát”. Márpedig a cikkíró Drozdynak – minden különvéleménye mellett – gyakorta volt nemcsak azonosuló, de hűségnyilatkozó szava a kormányfői törekvésekhez, melyek között okkal üdvözölhette is a gyakorlatias és hatékony szociálprotektionista lépéseket a falvak lakói javára. És minthogy a folytatásban további agrárlapok (*Néplap, Magyar Világ, Kis Ujság*) nyílnak meg előtte, a '35-ös újólagos választókerületi jelöltsége nem nevezhető előzmények nélkülinek. Ha – mint rendszeren – útját szegélyezik is kisebb botrányok, kormánypárti programmal és a helyi pártszervezetek támogatásával állt rajthoz a jórészt épp miatta az ellenzékiség hírében álló kiskomáromi választókerületben. Mégsem a párt „jelöltjeként” (13.), dacára, hogy előzőleg megyei NEP-zászlóbontások közreműködője is volt. Gömbös és az országos központ a *hivatalos*ként véglegesített „reformnemzedék”-es jelölthöz ragaszkodott, és vezető kormánytagokkal ömellelte kampányoltak „különösen nagy erővel” (Vonyó József). A meghatározó megyei napilapok pedig csak miután Drozdy került ki győztesen a választásból, kezdték őt is a (megyében korántsem átütő) NEP-diadal letéteményesei közé számítani. Képviselőként aztán főként szakpolitikai indítványai voltak, nemegyszer zalai ügyekre kihegyezetten, bár a kötetbe nem jutott ezekből.

A Gömbös halála után lassanként a nevezetes „disszidensek” soraiba manőverező politikus a '39-es választásokon már újból a régi ellenszélben hadakozik. Az irányított választókerület-szabászat szintén személyéhez kötődő 1922-es precedense újjáéledt: az akkor még elcsatolással létrehozott Kiskomárom és környéke ezúttal részleges átszervezéssel egy nagyobb, kanizsai kerületté lesz alakítva. A „geografiai és geometriai mesterkedés” (Drozdy) nyomós bizonyossága a kötetben az ilyen tartalmú főispáni indítványrészlet (166.). Emellett a kormánylapok hasábjain Drozdy visszasztilizálódott „baloldali” jelöltté, „a régi liberális világ” képviselőjévé. Ám végül fel sem került a szavazólapra, miután „egy cinikus jogi manipulációval” (Paksy Zoltán) kibuktatták, avagy mint a politikus fogalmazott: gondosan elcsúsztatták egy „hatósági narancshéjon”. Az alig egy hónapja felöltött kispasztorszínű Drozdy még bizakodott a pártlista első helyében, Eckhardt pártja számára azonban ez a választás a vereségekről szólt. Ha kevéssé is voltak zalai érdekeik, Drozdy – a győztes képviselő mandátumigazolását is késleltető – utóvédharcai hírlapokban és a jogszolgáltatás több csatornáján még évekig folytak. Bár itt elsődlegesen saját egyéni igazságát kereste, a kormánypárti kommentátoroknak sikerült ezek mögé is a „keresztény magyarság”, illetve a „keresztény ipar és kereskedelem” elleni hajszát beelátniuk. Annyi bizonyos, hogy Drozdy „zsidótörvényekbe” ütköző életvezetéssel kellett túlélje a háborús éveket.

A kötet néhány további összefoglaló jellemzőjére rátérve, mindenképpen feltűnő a nyílas mozgalomnak szentelt kiemelt figyelem. Ezt a valóságos relevancia mellett az is magyarázza,

hogy Paksy egyik saját „vadászterületéről” van szó, melyen igen termékeny doktori munkálatait is végezte. Az igen tüzetes analízis többek között igazolta, hogy Zalában is a Szekfű Gyulánál szereplő „harmincasok nemzedékéről” volt szó. Esetleg felvethető, hogy Bethlen, Gömbös és a nyilas tábor nem okvetlenül csak egyazon ideológiai bal–jobb skálán értelmezendők. A jelenség szinte szociálpszichológiai jellemzésében érdekes kettősséget tapasztalni: egyfelől a választói célközönségükről az olvasható, hogy a derékhadat olyan – nem reménytelenül nyomorgó – „egyszerű emberek” (21.) alkották, akik „hajlamosak a demagógia és az irracionális ideológia elfogadására” (17); másfelől Paksy következtéseiben regisztrálja, hogy a nyilas pártalakulatok kampányaikban sok „pragmatikus”, „érthető és kézzelfogható” kérdést hoztak terítékre, és képviselőik „valós ellenzéki politika” folytatására voltak képesek (20.). Újabban sok kapcsolódó politológiai közhelyt kezdenek már felülvizsgálni és az extrémista politikai szubkultúrákat egyre összetettebben magyarázni – a strukturálisan belátóbb értelmezések pedig jó eséllyel visszasugározhatnak a történeti vizsgálatokra is. Emellett Paksy tanulmányában szerencsés adottság a jelenből néző friss szóhasználat, az már kevésbé, amikor itt-ott napjaink politikai köznyelvén szól az egykorú folyamatokról. Egyébiránt kissé felnagyítottnak, már-már elrettentő mellékhatásúnak tűnik a nyilas mozgalom folyamatos említettsége, akárha bizonyos társadalompedagógiai cél (is) mozgatta volna a szerkesztőt – aki szerint előretörésük „félelmetes jelzés volt ... a jövőre nézve” (27.).

Legfeljebb szépséghibaként említhető még néhány apró önisméltés és adatszerű elcsúszás, vagy a tanulmány erőteljesebb központozásának hiánya. Utóbbi azonban annál eklatánsabban tanúskodik az éjt-nappallá tevő kutatómunkáról, tünetszerűen jelezve a forrásokból jól ismert helyesírás gyakorlathoz idomulást. Mindent egybevéve egy újabb remek kiadvánnyal bővült a hatalmas Zalai Gyűjtemény, amely mögött a megyei levéltári teljesítmények egyik kiemelkedő intézménye, az újkori rész mögött pedig jó ideje a levéltár oszlopos tagja, Paksy Zoltán áll.

Eöry Áron

„FÜSTÖLGŐ ROMOK KÖZÖTT”

Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően

(Fejér Megyei Történeti Évkönyv 31.)

MNL Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár 2016. 407 oldal

A Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára forráskiadványában a megye második világháborús eseményeit tekinti át. A Fejér Megyei Levéltár második világháborúval kapcsolatos dokumentumai közül néhány már megjelent a Magyar Nemzeti Levéltár 2015-ben kiadott „Törvényes” megszállás című dokumentumgyűjteményében (Szerk. L. Balogh Béni. Bp. 2015). Ezen kívül a megyei levéltár munkatársai 2009-ben is megjelentettek egy forráskiadványt (*Bödö István – Czetz Balázs: „Ígéretekben nem lesz demokrácia”*. Dokumentumok Fejér megye